

ВІЧНИЙ ПОКЛИК

Краєзнавча сторінка

Забудеш рідний край – твоє всохне коріння.

П. Тичина

Справедливо стверджував свого часу філософ: «головний урок історії у тому, що історія нічого нас не вчить».

1 вересня 1939 р. нападом Адольфа Гітлера на Польщу розпочалася Друга світова війна. Вже 17 вересня у війну на боці фашистської Німеччини вступив СРСР. Сил боротися одразу з двома наддержавами Польща, звісно, не мала. Країну було окуповано і, згідно з тасмним протоколом до пакту Молотова-Ріббентропа, пошматовано. Так угода між Сталіним і Гітлером дозволила нарешті приєднати до Росії західноукраїнські землі. Цей період в історії СРСР радянські пропагандисти назвали «золотим вереснем», довгоочікуваним «звільненням». Певна частка правди в цьому, безперечно, була. Людей «звільняли» від своїх квартир, майна, пенсій, культури, мови, громадянських прав і свобод. А багатьом жителям Західної України за «золото» вересня 1939 р. довелося розплатитися найдорожчим – власним життям...

З того часу промайнуло 78 років, практично не залишилося свідків тих буремних років, досить скупими виглядають збережені архівні джерела, а так кортить заглибитись у минуле, людиною-невидимкою пройтись вуличками рідного містечка, вдихнути повітря тієї епохи і відтворити події до найменших дрібниць, але, як висловлювався перший президент України: «Масмо те, що масмо!» Тож зібраний по зернині матеріал дозволить хоча б частково заповнити інформаційний вакуум. Чи-

над казармами КОП у Рокитному з'явився літак Р-11 який скинув пакет з наказом. Одинокий польський літак майже відразу після цього був атакований трьома радянськими винищувачами (два І-153 і один І-16). У ході повітряного бою польський пілот (за деякими даними підпоручик Станіслав Заторський зі 113 винищувальної ескадри, що базувалася на аеродромі Петліковиці, що поблизу Бучача) підбив дві „Чайки”, але згодом і сам був підбитий „Ішаком”. Лютчик загинув і був згодом похований в Сарнах.

Увечері 17 вересня залишки 18 Батальйону КОП під керівництвом майора Яна Войцеховського були змушені покинути Рокитне і відступити до Страшева.

Відразу після відходу поляків до Рокитного увійшли підрозділи Червоної Армії. Місцеві жителі, звиклі до підтягнутих, охайних, добре обмундированих польських жовнірів, були здивовані виглядом червоноармійців. Колони змучених бійців з побляклими пілотками зайшли до містечка у брудних та пошматованих гімнастерках і галіфе. Карабіни-трюхлінійки з довгими та гострокінечними багнетами за плечима висіли на різнокольорових шнурках. Тяглові коні виглядали сухоребрими та недоглянутими.

Але, не зважаючи на все, радянські бійці поводити себе досить чемно, ніяких погромів не було. В одному з джерел довелося прочитати, як два

ФАЛЬШИВА ПОЗОЛОТА

підрозділом здійснював плутогонний (командир взводу) Кучма.

Після нетривалого вогневого бою гарнізон застави відступив до с. Остки, а згодом до Рокитного.

Опівдні, 17 вересня,

в польській пограничній полосе, в районі сел Кисаричи, Дерть, Ракитино, оперирует польський кавалерійський отряд численністю 500 шабель. 18 вересня с. г. в 15.15 в районі Устье с двух польських самолетов, пролетевших на большой высоте, было сброшено восемь парашютистов, которые разошлись в разные стороны...” Втім, „загін у 500 шабель” проіснував не довго, вже 18 вересня, в паперовому бою з червоноармійськими підрозділами, загін втратив до половини особового складу, а інші розчинились у лісових масивах.

Крім того зазначались випадки спроб організації підпільної і партизанської війни в тилах Червоної Армії. Так о 06.00 18 вересня в с. Дерть була обстріляна колона військових вантажівок. За 5 км маршу вона знову була обстріляна в районі с. Карпилівка. Після короткого бою в полон було захоплено 18 польських вояків. В ніч з 18 на 19 вересня у с. Рокитне було вбито радянського лейтенанта і поранено одного червоноармійця.

Якщо поляки були у повному сум'ятті від дій СРСР, то представники інших національностей по-різному сприйняли прихід «советів». Спогади очевидців свідчать про позитивні настрої, що панували серед поліщуків, переважна більшість яких радо зустріла Червону армію. Тим паче, що у зверненні командуючого фронтом С. Тимошенка до селян від 17 вересня 1939 р. зазначалося: «Забирайте до своїх рук панську землю... Скидайте владу поміщиків, беріть владу до своїх рук, вирішуйте самі свою долю». Правда, думаючи люди не так захоплено це вітали, ще добре пам'ятаючи юрби голодних біженців зі сторони радянської Житомирщини під час Голодомору.

Хто насправді зрадив, то це місцеві свреї. Зрозуміло чому, адже дуже боялися фашистської окупації. Очевидці стверджують, що деякі з них відразу позакривали свої магазини, на вітринах

вожений вулик. Залізничний вокзал переповнений біженцями з Великопольщі, на вулицях несамовитий рух, а перед магазинами, особливо продовольчими — черги. Люди роблять запаси. У відчинених вікнах включені радіо на повну гучність, які передають сумні вістки з німецько-польського фронту.

Прикордонний гарнізон містечка був недокомплектований, а військові казарми напівпорожніми. Ще 6 вересня перша частина 18 Батальйону Корпусу Охорони прикордоння (КОП) «Рокитне» під командуванням майора Клеменса-Решпа відбула на польсько-німецький фронт у район Перемишля. Значна частина цих прикордонників загинула, у тому числі і начальник батальйону Клеменс-Решп (16.09.1939 р.).

Для поляків напад радянських військ став цілковитою несподіванкою. Це був справжній ніж у спину. Приблизно о 4-ій годині ранку 17 вересня 1939 р. Північна армійська група комдива І. Советнікова перейшла радянській державній кордон на відрізку 230 км, від Олевська на півночі до Славути на півдні. Ділянку кордону на території сучасної Рокитнівщини перетнула 60-та стрілецька дивізія (комбриг М. Саліхов).

Польська сторона, представлена полком КОП «Сарни» у складі двох батальйонів («Рокитне», «Березне») та кавалерійського ескадрону «Бистричі» під загальним командуванням підполковника Нікодема Суліка серйозних перепон для просування радянських військ не створила. Більшість з прикордонних пунктів встигли покинути місця дислокації (Войткевичі, Купель, Борове), але деякі на ранок 17 вересня залишились на місцях і вступили в бій з передовими частинами Червоної Армії.

Одним з таких підрозділів був прикордонний пост, або як їх називали поляки, «стражниця», «Будки-Сновидовицькі» 3-ої роти батальйону «Рокитне». На той час в стражницю залишалось лише 5 кадрових прикордонників (інші були передані до складу резервних частин, які формувались на базі частин КОП на Рівненщині) та до 20 новобранців з числа резервістів, родом з Віленщини. Керівництво

На фото: колона полонених польських військових.

дня відповіла позитивно, відразу їй не повірили. Переконавшись, що це справді так, купили по п'ять кілограмів ковбаси кожен.

Комендантом Рокитного був призначений старший помічник начальника відділення управління 19-го Олевського прикордонного загону старший лейтенант Алексю, який до цього був провідником у підрозділі 60-ї стрілецької дивізії. У якості гарнізону було залишено загін чисельністю 20 червоноармійців. Згодом їм на допомогу прибув взвод маневреної групи зі завданням ліквідації залишків польського супротиву і відновлення лінії зв'язку Рокитне-Остки-Сновидовичі.

18 вересня роти батальйону КОП «Рокитно» відступали у західному напрямі до укріпрайону поблизу Тинного, декого з відсталих жовнірів захопили в полон бійці Олевського прикордонного загону. Переслідувачі, радянська кавалерія і розвідротта 60-ї стрілецької дивізії, наступали на п'яти. Цікаво, що невеликі польські підрозділи, які знаходились в районі околиць сіл Кисоричі, Дерть, Рокитне, радянські командири в своїх донесеннях у вищі штаби характеризували як значні, чисельністю до 500 шабель. Російська брехлива пропаганда працювала і в ті часи.

Так, в донесеннях прикордонного відомства значалось: „По данным разведки частей РККА,

у містечку складала близько 2350 чоловік, приблизно половину всього населення.

Минув місяць, як Червона армія перетнула кордон. Цікаво, що змінилося? Зовні Рокитне почервоніло, на жаль, не від сорому. Ось як описує жителька с. Окопи Масояда свою подорож до Рокитного: «...знервувалась, коли в Кисоричах побачила надмір червоного, проте махнула рукою і сказала до візника: «очевидно так має бути»... Вулиці, тротуари, деякі будинки, а особливо установи Рокитного просто тонули в пролетарському кольорі. Удосталь могла надивитись на портрети Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна, на такі особистості як Берія, Каганович, Молотов чи Ворошилов. Більшість цих крашених постатей перевищувала розміри нормальної людини...». Але цим кумачевим мотлохом, як відомо, ситим не будеш.

Місцеві крамнички стрімко опустіли, у перелік дефіцитних товарів перейшли сірники, хліб, сіль, цукор, керосин, ліки. Складнощі у міщан виникали й з іншими продуктами харчування, доводилося закупувати їх у селян з навколишніх сіл. А ті у свою чергу намагалися їх приховати про запас. Страхи перед можливою колективізацією спонукали селян пускати свою худобу під ніж та солити у діжки, внаслідок чого сіль стала на вагу золота. Місцева адміністрація, яка була створена замість магістрату, поєнювала це тимчасовими труднощами перехідного періоду. У польських казармах поселилися червоноармійці, а в палаці Розенберга з жовтня запрацював відділок НКВС. Його підвали були переповнені заарештованими. Родинам польських службовців та військових ліквідували пенсійне забезпечення. З 21 грудня 1939 р., злоті розпочали обмінюватися на карбованці по курсу 1:1, але не більше 300 злотих. Хто мав більші заощадження моментально збіднів. Реформи банківської системи в радянському стилі спричинили банкрутство як дрібного, так і середнього бізнесу, націоналізувавши банківські вклади місцевих підприємців.

«ЗОЛОТОГО ВЕРЕСНЯ»

З позитиву було те, що відновилося навчання у школі. Вперше було запроваджена обов'язкова освіта та викладання української мови. Місцевих вчителів не звільняли, адже їх катастрофічно не вистачало, говорили про їх майбутню перепідготовку. Місцеві євреї, як виявилось, не довго раділи, адже всі їх установи, місця стабільних доходів, синагога та єврейська школа поступово закрилися. У країні Рад підприємливі люди не викликали довір'я. Не були б євреї євреями, швидко зорієнтувавшись, значна їх частина поповнила ряди новоствореної місцевої міліції, влаштувалася штатними працівниками незрозумілих для західно-українців комітетів, відділів, управлінь, наргоспів тощо.

Прибулі залізницею з боку Олевська росіяни та українці-східняки переважно працювали на керівних посадах. Прихід зазначених функціонерів супроводжувався самовільним захопленням житлових площ за рахунок уцілення попередніх власників, або їх виселення. Ця проблема була актуальною аж до початку німецько-радянської війни. Так до відомого аптекаря Рокитного Сольцмана, який жив неподалік нинішнього військкомату, підселили якогось більшовика навіть не питаючи дозволу. Жінок з дітьми майора Жєнки, сержантів Маєвського, Чернецького, які воювали з гітлерівцями на західному фронті виселили до Сибіру. Зрозуміло, що їхнє житло відразу захопили прибульці. І таких випадків було вдосталь, корінні рокитнівчани поважного віку це добре знають, навіть у деталях.

Дружини польських прикордонників, що прагнули уникнути репресій і виїхати із Західної України в зону німецької окупації, за безцінь спродували громіздкі речі: меблі, посуд, одяг. Таке вбрання було дуже популярне серед жінок радянських функціонерів, адже за спогадами місцевих жителів вони були одягнені у старі фасони і без фантазії, що аж ніяк не личить представникам нової влади. Навіть селяни з навколишніх сіл іноді привозили

Залізничний вокзал Рокитного довоєнних часів.

за Польщі крамниці стали пустками з тезами комуністичних ідолів на вітринах замість товарів. Часи були непевні та страшні. Всі виразки нездорового суспільства повилазили на поверхню — стукацтво, пристосуванство, спекуляція, злочинство. Так, для прикладу, до вже згаданого аптекаря Сольцмана прийшов колишній знайомий єврей-міліціонер і без всякого сумління забрав єдиний велосипед, а у відомого на всю округу лікаря Анікіна, який жив неподалік ринку, конфіскували дороге радіо.

15 квітня, як грім серед ясного неба, по Рокитному поширилася жахлива новина. Совети знову вивозять людей до Сибіру. На допоміжних гілках залізниці стояло багато товарних вагонів, які були заповнені людьми з Сарн, Страшева, Клесова, та Томашгорода. Чекали ще на переселенців, які мали прибути вуькоколією Мочулянка-Рокитне. Формувався ешелон. На центральній платформі станції стояли два вагони, у які запихали бідолах з Рокитного. Жінок з дітьми в один вагон, чоловіків в інший. Сотні людей прийшли попрощатися зі своїми родичами, сусідами і близькими. Людам

Після виборів до Установчих Зборів Західної України (22 жовтня) на повну потужність запрацювала каральна система НКВС. Ніч з десятого на одинадцяте лютого 1940 р. показала все обличчя нової влади. Згідно з документами державного архіву СБУ у цей день зі станції Рокитне у східному напрямку вирушив ешелон з 16 вагонів, у яких перебувало 467 спецпоселенців. Під першу роздачу потрапили лісники, гайові, осадники та члени їх родин з багатьох сіл Рокитнівщини. Це були переважно поляки, хоча зустрічалися і українці. До заграбованих колючим дротом товарняків на станції Рокитне нікого не підпускали, і тільки пронизливий, різкий свист паротягу сповіщав мешканцям, що ешелон з «ворогами народу» відправлявся у ведмежі краї.

У польських селах після цієї події закипіло аж комини гуділи. Поліські печі не вихолоджувались. Нашвидкуруч випечений хліб, ще гарячим різали та сушили. Мішки заповнювались сухарями, діжки солониною. Всі готувались до далекої подорожі. Позбавились ілюзій і в українських селах, адже обіцяної землі так ніхто і не дав, міліція одне тільки й робить, що описує майно, реманент, худобу, влада спонукає до колективізації, а переповнені

голови охоронців. Десь пообіді ешелон № 4020 у складі 54-х вагонів з наявністю 1278 осіб вирушив у напрямку Казахстану. Серед репресованих рокитнівчан були родини польських офіцерів, держслужбовців, підприємців та власники великих маєтків. Таким чином, здійснювалися репресії «за сімейним принципом» — типове явище для радянської тоталітарної системи.

Але це була лише прелюдія до ще більш жахливих часів... За неповних два роки радянській владі вдалося неймовірно, вона довела західняків до того, що вони вже німців зустрічали як своїх визволителів. Ті люди, які пережили пекло тих років, можуть з чистою совістю поставити знак рівності між нацизмом і комунізмом. Історія не знає прикладів, щоб окупант на захопленій землі побудував рай, вона йому треба для інших цілей. Як відомо рабів до раю не пускають. Найгірше, що придумало людство за всю історію свого існування — це війна, а найкращий винахід — свобода.

На жаль, сумнівно думати що ті, хто в 2014 р. на Донбасі виходив мітингувати з транспарантами "Путин, приди!" і схвалював звірячі побиття учасників проукраїнських мітингів та вбивства

активістів у Донецьку, читали наукову історичну літературу, аналізували досвід історії. Ці люди, інфіковані історичною амнезією, пам'ятають лише дешеву ковбасу. Ціною їхнього протверезіння стала кривава війна, загинуть тисяч людей. Ті самі крикливі бабці-активістки нині вже пошенки, бо ФСБ не спить, вимагають пенсію, дешеві продукти, воду, електрику, житло...

Історія дала ще один урок. Та чи будуть зроблені з нього висновки...

Юрій
ХМЕЛЬОВСЬКИЙ.

Мітинг жителів містечка напередодні війни (біля колишнього універмагу).